Περιεχόμενα

Συντομογραφίες **13**

Προλεγόμενα **15**

Εισαγωγή **17**

ΜΕΡΟΣ Α

Βασικές έννοιες και θεωρητικές προσεγγίσεις

1 | Οικονομική Γεωγραφία: Ένα «παράθυρο» κριτικής θεώρησης και κατανόησης του κόσμου που μας περιβάλλει **27**
1.1 Γενικά 27
1.2 Η Γεωγραφία έχει σημασία 27
1.3 Γιατί είναι σημαντική η κριτική Οικονομική Γεωγραφία: Σκεπτόμενοι κριτικά, κατανοώντας τον κόσμο 30
1.4 Αντικείμενα μελέτης και κεντρικά ερωτήματα της Οικονομικής Γεωγραφίας 35
1.4.1 Κατανοώντας την έννοια της οικονομίας 36
1.4.2 Κατανοώντας την έννοια της γεωγραφίας 45
1.5 Βασικές έννοιες της Οικονομικής Γεωγραφίας 50
1.5.1 Χώρος 50
1.5.2 Τόπος 52
1.5.3 Γεωγραφική κλίμακα 55

2 | Ιστορική διαδρομή και επιστημολογικές τομές της Οικονομικής Γεωγραφίας **59**
2.1 Γενικά 59
2.2 Χρονικά ορόσημα στην ιστορική εξέλιξη της Οικονομικής Γεωγραφίας 60
2.3 Μεθοδολογικά δίπολα 64
2.3.1 Ο μεθοδολογικός ολισμός έναντι του μεθοδολογικού ατομικισμού 64
2.3.2 Η νομοθετική έναντι της ιδιογραφικής κατεύθυνσης γεωγραφικής έρευνας 66
2.3.3 Οι ποσοτικές έναντι των ποιοτικών μεθόδων έρευνας 66
2.4 Το «γενεαλογικό δένδρο» της Οικονομικής Γεωγραφίας 67
2.4.1 Εμπορική Γεωγραφία 67
2.4.2 Ανθρώπινη-Περιβαλλοντική Γεωγραφία 69
2.4.3 Ποσιμπιλισμός-Περιφερειακή Οικονομική Γεωγραφία 70
2.4.4 Γερμανική σχολή χωροθέτησης (ή γερμανική γεωμετρία) 71
2.4.5 Θεωρία του Alfred Marshall για τις βιομηχανικές συνοικίες 75
2.4.6 Μαρξισμός 75
2.4.7 Αναρχική Γεωγραφία 77
2.5 Επιστημολογική τομή Ι: Από την περιφερειακή Οικονομική Γεωγραφία στην ποσοτική επανάσταση και τη χωρική επιστήμη 78
2.5.1 Η αμφισβήτηση της ιδιογραφικής προσέγγισης και η ανάδυση της νομοθετικής χωρικής επιστήμης 78
2.5.2 Οι υλικές κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες 82
2.5.3 Το μεθοδολογικό/επιστημολογικό υπόβαθρο της χωρικής επιστήμης: Λογικός θετικισμός 83
2.5.4 Μεθοδολογικά προβλήματα της χωρικής επιστήμης 89
2.5.5 Ένα μεταθετικιστικό μεταβατικό Παράδειγμα: Συμπεριφορική Οικονομική Γεωγραφία 96
2.6 Επιστημολογική τομή ΙΙ: Από τη χωρική επιστήμη στην κριτική Οικονομική Γεωγραφία 98
2.6.1 Οι υλικές κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες 99
2.6.2 Πολιτική Οικονομία 100
2.6.3 Μεθοδολογία και μέθοδος της Πολιτικής Οικονομίας 112
2.6.4 Σχολή της Ρύθμισης και κριτικός ρεαλισμός 114
2.6.5 Πολιτιστική στροφή και μεταμοντερνισμός/μεταστρουκτουραλισμός 120

2.6.6 Θεσμικές και εξελικτικές προσεγγίσεις ... 129
2.6.7 Θεωρίες νέας περιφερειακότητας ... 135
2.6.8 Κριτικές αντιπαραθέσεις και διεπιστημονικές συνθέσεις ... 137
2.7 Η «ολική επαναφορά» της χωρικής επιστήμης: «Γεωγραφικά Οικονομικά» ή «Νέα Οικονομική Γεωγραφία» ... 148
2.8 Αντί συμπεράσματος ... 156

3 | Η διάρθρωση της οικονομικής δραστηριότητας: Επιχειρήσεις, παραγωγικές αλυσίδες και χωρικές δομές της παραγωγής ... 159
3.1 Γενικά ... 159
3.2 Επιχείρηση ... 160
3.3 Παραγωγικές αλυσίδες (ή αλυσίδες αξίας), βιομηχανικές διασυνδέσεις-συναλλαγές και καταμερισμοί εργασίας ... 168
3.3.1 Η δομή της παραγωγικής διαδικασίας ... 168
3.3.2 Η παραγωγική αλυσίδα (ή εμπορευματική αλυσίδα ή αλυσίδα αξίας) ... 171
3.3.3 Βιομηχανικές διασυνδέσεις-συναλλαγές και καταμερισμοί εργασίας ... 179
3.4 Στρατηγικές ανάπτυξης των επιχειρήσεων ... 188
3.4.1 Διαφοροποίηση, οριζόντια και κάθετη ολοκλήρωση ... 188
3.4.2 Κάθετη απο-ολοκλήρωση (αποκαθετοποίηση), ολική ή μερική ... 193
3.5 Εξωτερικές οικονομίες και τυπολογία παραγωγικών συστημάτων ... 195
3.5.1 Εξωτερικότητες: η επάνοδος των βιομηχανικών συνοικιών του Marshall ... 195
3.5.2 Οι εσωτερικές και εξωτερικές οικονομίες και τα ιστορικά στάδια ανάπτυξης της βιομηχανίας ... 199
3.5.3 Τυπολογία των σύγχρονων παραγωγικών συστημάτων ... 201
3.6 Παραγωγικά συστήματα στον περιφερειακό χώρο: Τύποι περιφερειών ... 206

4 | Κράτος και χωρική οργάνωση ... 215
4.1 Γενικά ... 215
4.2 Θεωρίες του κράτους: Μια συνοπτική επισκόπηση ... 216
4.2.1 Φιλελεύθερες θεωρίες ... 216
4.2.2 Αμερικανική πλουραλιστική θεωρία ... 218
4.2.3 Νεοφιλελεύθερες προσεγγίσεις ... 218
4.2.4 Κλασικές μαρξιστικές θεωρίες ... 220
4.2.5 Σύγχρονες μαρξιστικές θεωρίες ... 221
4.2.6 Υπάρχει, εν τέλει, μια γενική θεωρία του καπιταλιστικού κράτους; ... 226
4.3 Τύποι καπιταλιστικών κρατών ... 227
4.4 Οικονομικές λειτουργίες του κράτους ... 229
4.5 Κρατικές χωρικές πολιτικές: Περιφερειακή και χωροταξική πολιτική ... 230
4.5.1 Βασικές έννοιες ... 230
4.5.2 Περιφερειακή πολιτική (περιφερειακός σχεδιασμός) ... 239
4.5.3 Χωροταξική πολιτική (χωροταξικός σχεδιασμός) ... 250
4.6 Εξελίξεις στη θεωρία του χωρικού σχεδιασμού ... 256
4.7 Οικονομική Γεωγραφία και χωρικός σχεδιασμός ... 259

5 | Ιστορική επισκόπηση των γεωγραφιών και θεωριών της φορντικής εκβιομηχάνισης και κρίσης ... 263
5.2 Η άνιση και ασυνεχής γεωγραφία της καπιταλιστικής εκβιομηχάνισης ... 268
5.3 Το φορντικό καθεστώς συσσώρευσης και ο κεϋνσιανός τρόπος κοινωνικής ρύθμισης ... 271
5.3.1 Η χωρο-χρονική ανάπτυξη του φορντισμού/τεϋλορισμού ... 271
5.3.2 Εννοιολογικές αποσαφηνίσεις: Καθεστώς συσσώρευσης και τρόπος κοινωνικής ρύθμισης ... 275
5.3.3 Βασικά χαρακτηριστικά του φορντισμού ... 277
5.4 Θεωρητικές προσεγγίσεις της γεωγραφίας της εκβιομηχάνισης και της μαζικής παραγωγής ... 284
5.4.1 Παραδοσιακές θεωρίες (Ι): Θεωρίες βιομηχανικής χωροθέτησης ... 285
5.4.2 Παραδοσιακές θεωρίες (ΙΙ): Θεωρίες περιφερειακής ανάπτυξης ... 306
5.5 Η κρίση του φορντισμού και η αποβιομηχάνιση ... 336
5.5.1 Τα δεδομένα της κρίσης ... 336
5.5.2 Τα αίτια της κρίσης ... 340
5.5.3 Η αποβιομηχάνιση και οι σχετικές συζητήσεις ... 343
5.5.4 Το πρόβλημα των κέντρων των βρετανικών πόλεων ... 347
5.6 Στρατηγικές χωρο-οικονομικής αναδιάρθρωσης ... 350
5.7 Περιπτώσεις αναδιάρθρωσης περιοχών σε κρίση ... 352
5.8 Νέες τάσεις στις γεωγραφίες της παραγωγής και της ανάπτυξης ... 356

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

Νέες τάσεις και κριτικές πολιτικο-οικονομικές προσεγγίσεις
των χωρικοτήτων του σύγχρονου καπιταλισμού

6 | Γεωγραφίες της εργασίας και της ευέλικτης συσσώρευσης 363
6.1 Γενικά 363
6.2 Βασικές έννοιες και προσεγγίσεις της εργασίας 364
6.3 Δυο διαφορετικοί γεωγραφικοί κόσμοι: Κινητικότητα κεφαλαίου και τοπικές αγορές εργασίας 370
6.4 Εργασία και χωροθέτηση των επιχειρήσεων 374
6.4.1 Προσφορά εργασίας 375
6.4.2 Ζήτηση εργασίας 377
6.5 Χωρικοί καταμερισμοί της εργασίας 379
6.6 Ευέλικτη συσσώρευση: Βασικές διαστάσεις 384
6.6.1. Γενικά 384
6.6.2 Τα βασικά χαρακτηριστικά της ευέλικτης συσσώρευσης 385
6.6.3 Το ιαπωνικό μοντέλο ευελιξίας: ευέλικτος φορντισμός ή λιτή παραγωγή 389
6.7 Τοπικές αγορές εργασίας υπό συνθήκες ευέλικτης συσσώρευσης και εργασιακής επισφάλειας 391
6.8 Χωρικότητες της ευέλικτης συσσώρευσης: Οι βιομηχανικές συνοικίες της Τρίτης Ιταλίας 396
6.9 Θεωρητικές ερμηνείες της μετάβασης στην ευελιξία 404
6.10 Δυνατότητες και περιορισμοί της ευέλικτης συσσώρευσης 405
6.11 Εργασιακή επισφάλεια και εργατικές αντιστάσεις 417
6.11.1 Διαρθρωτικές αλλαγές και εργασιακή επισφάλεια 417
6.11.2 Στρατηγικές ελέγχου της εργασίας 419
6.11.3 Μορφές εργατικής αντίστασης 424

7 | Παραγωγική δικτύωση και νεομαρσαλιανές συνοικίες 429
7.1 Γενικά 429
7.2 Αγορές, ιεραρχίες, δίκτυα και κόστος συναλλαγών 429
7.3 Δικτυακή οργάνωση και θεωρία ένθεσης 434
7.4 Υπεργολαβίες 437
7.5 Υποστηρικτικοί μηχανισμοί και θεσμοί δικτύωσης 442
7.6 Δικτυακά προβλήματα 446
7.7 Θεωρητικές προσεγγίσεις: Η υποθήκη του Marshall και η σχολή εξωτερικών οικονομιών της Καλιφόρνια 447

8 | Γεωγραφίες της καινοτομίας και της τεχνολογικής αλλαγής 455
8.1 Γενικά 455
8.2 Βασικές πτυχές της καινοτομίας 456
8.2.1 Η έννοια της καινοτομίας και τα είδη της 456
8.2.2 Δείκτες μέτρησης της καινοτομίας 465
8.2.3 Αίτια εμφάνισης της καινοτομίας 468
8.2.4 Πηγές καινοτομίας: Μάθηση-γνώση 470
8.2.5 Η ανάπτυξη της καινοτομίας: Το γραμμικό και το συστημικό/διαδραστικό μοντέλο 472
8.2.6 Τεχνολογικά εταιρικά δίκτυα και στρατηγικές συμμαχίες 477
8.3 Γεωγραφίες της καινοτομίας: Ένα συνοπτικό περίγραμμα 479
8.4 Συμβατικές προσεγγίσεις της γεωγραφίας των καινοτομιών 489
8.4.1 Μακρά κύματα (ή κύκλοι) Kondratiev 489
8.4.2 Κύκλος ζωής των προϊόντων 493
8.4.3 Κύκλος κερδών 500
8.5 Κριτικές πολιτικο-οικονομικές προσεγγίσεις της γεωγραφίας των καινοτομιών 501
8.5.1 Πληροφοριακός καπιταλισμός και χωρο-οικονομική αναδιάρθρωση 502
8.5.2 Γεωγραφική εκβιομηχάνιση και τεχνολογική αλλαγή 506
8.5.3 Οι περιφερειακές οικονομίες ως σχετικιστικοί περιουσιακοί πόροι και η δυναμική της χωρο-τεχνολογικής ανάπτυξης του σύγχρονου καπιταλισμού 511
8.5.4 Δημιουργικά πεδία 515
8.6 Γεωγραφικοί τόποι της καινοτομίας 518
8.6.1 Τοπικοί τεχνολογικοί πόλοι: Επιστημονικά και Τεχνολογικά Πάρκα – Τεχνοπόλεις 518

8.6.2 Μια ελληνική περίπτωση: Το Τεχνολογικό-Πολιτιστικό Πάρκο Λαυρίου ... 525
8.6.3 Η «κατασκευασμένη εικόνα» και η πραγματικότητα των ΕΤΠ ... 532
8.6.4 Σύγχρονες προκλήσεις και προβλήματα των ΕΤΠ ... 535
8.6.5 Περιφερειακοί τεχνολογικοί πόλοι: Περιφερειακά Συστήματα Καινοτομιών – Καινοτομικές Περιφέρειες - Μαθησιακές Περιφέρειες ... 537
8.7 Μια κριτική πολιτικο-οικονομική προσέγγιση του ρόλου της μάθησης, της γνώσης και της καινοτομίας στη χωρική ανάπτυξη ... 542
8.8 Τεχνολογικές καινοτομίες και οι προοπτικές του κόσμου της εργασίας ... 547
8.9 Η σκοτεινή πλευρά της καινοτομίας ... 550

9 | Οι πόλεις στην περιδίνηση των οικονομικών αλλαγών ... 553
9.1 Γενικά ... 553
9.2 Η ιστορική εξέλιξη των δυτικών πόλεων: Μια συνοπτική επισκόπηση ... 554
9.2.1 Οι προβιομηχανικές ευρωπαϊκές πόλεις ... 554
9.2.2 Οι βιομηχανικές ευρωπαϊκές πόλεις ... 556
9.2.3 Οι μεταβιομηχανικές πόλεις ... 563
9.2.4 Αμερικανικές πόλεις: Στάδια ανάπτυξης του καπιταλισμού και αστικός χώρος ... 564
9.3 Κύκλοι αστικής ανάπτυξης ή κύκλοι ζωής των πόλεων ... 567
9.4 Η παραγωγή του αστικού χώρου και το δικαίωμα στην πόλη ... 569
9.5 Στρουκτουραλιστικός μαρξισμός και πόλη ... 574
9.6 Η Σχολή Ανθρώπινης Οικολογίας του Σικάγο: Μοντέλα χωρικής διάρθρωσης και χωρο-κοινωνικού διαχωρισμού ... 576
9.7 Κρίσεις υπερσυσσώρευσης, χωρικές επιδιορθώσεις και αστική αναδιάρθρωση ... 585
9.8 Η επιχειρηματική πόλη ... 589
9.8.1 Το γενικότερο πλαίσιο: Τριτογενοποίηση της αστικής οικονομίας ... 589
9.8.2 Η ανάδυση και η διάρθρωση της επιχειρηματικής πόλης ... 592
9.8.3 Μεταμοντέρνα μορφολογία της επιχειρηματικής πόλης ... 597
9.8.4 Η μεταμόρφωση του πολεοδομικού σχεδιασμού: Από την καθολικότητα στη σημειακότητα και από το urban planning στο city design ... 604
9.8.5 Νέες προσεγγίσεις του πολεοδομικού σχεδιασμού ... 607
9.9 Πόλεις, κλιματική αλλαγή και βιωσιμότητα: Βιώσιμη, συμπαγής, ανθεκτική και έξυπνη πόλη ... 609
9.10 Η νέα αστική κρίση ... 615

10 | Γεωγραφίες, φορείς και κέντρα ελέγχου της οικονομικής παγκοσμιοποίησης ... 621
10.1 Γενικά ... 621
10.2 Κυρίαρχες αφηγήσεις της παγκοσμιοποίησης ... 626
10.3 Γεωγραφικές φαντασίες της ομογενοποιητικής παγκοσμιοποίησης ... 629
10.3.1 Η παρακαταθήκη του Διαφωτισμού (Ι): Ο φιλελευθερισμός ... 629
10.3.2 Η παρακαταθήκη του Διαφωτισμού (ΙΙ): Το Κομμουνιστικό Μανιφέστο ... 630
10.4 Θεωρητικές προσεγγίσεις των παγκόσμιων αλλαγών ... 630
10.4.1 Θεωρίες εκσυγχρονισμού-σταδίων μεγέθυνσης ... 631
10.4.2 Θεωρία του διεθνούς εμπορίου ... 636
10.4.3 Η Σχολή της εξάρτησης ... 638
10.4.4 Θεωρίες του παγκόσμιου συστήματος και του νέου και νεότερου διεθνούς καταμερισμού της εργασίας ... 645
10.5 Φορείς της παγκοσμιοποίησης: Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις και οι γεωγραφικές τους στρατηγικές ... 655
10.5.1 Εννοιολογικές αποσαφηνίσεις ... 655
10.5.2 Από το τοπικό στο παγκόσμιο: Το εκλεκτικό Παράδειγμα και οι διαδικασίες διεθνοποίησης των επιχειρήσεων ... 659
10.5.3 Δικτυακή αρχιτεκτονική και γεωγραφικές στρατηγικές των πολυεθνικών επιχειρήσεων ... 667
10.5.4 Οι δικτυακές αναδιαρθρώσεις και τα όρια της γεωγραφικής επέκτασης των πολυεθνικών ... 682
10.6 Κέντρα ελέγχου της παγκοσμιοποίησης: Οι παγκόσμιες πόλεις ... 684
10.7 Γεωγραφία των ροών και γεωγραφία των τόπων ... 686

11 | Γεωγραφίες των υπηρεσιών: Χρηματοοικονομικές υπηρεσίες και λιανικό εμπόριο ... 691
11.1 Γενικά ... 691
11.2 Η έννοια και οι ταξινομήσεις των υπηρεσιών ... 692
11.3 Θεωρητικές προσεγγίσεις της ανάπτυξης των υπηρεσιών ... 696
11.3.1 Προσέγγιση τομεακής διάρθρωσης ... 696

11.3.2 Προσέγγιση της μεταβιομηχανικής κοινωνίας ... 697
11.3.3 Κριτικές πολιτικο-οικονομικές προσεγγίσεις ... 700
11.4 Η διάρθρωση των τριτογενών αγορών εργασίας ... 701
11.5 Επιχειρηματικές υπηρεσίες ... 704
11.5.1 Οι άνισες γεωγραφίες των επιχειρηματικών υπηρεσιών ... 705
11.5.2 Λόγοι γεωγραφικής συγκέντρωσης των επιχειρηματικών υπηρεσιών ... 706
11.6 Γεωγραφίες του χρηματοοικονομικού τομέα ... 707
11.6.1 Ο ρόλος και η ανάπτυξη του χρηματοοικονομικού τομέα ... 707
11.6.2 Γεωγραφικές διαστάσεις: Η παγκόσμια τοπικοποίηση και η άνιση ανάπτυξη του χρηματοοικονομικού συστήματος ... 719
11.7 Γεωγραφίες της κατανάλωσης: Λιανικό εμπόριο ... 726
11.7.1 Βασικές έννοιες και προσεγγίσεις της κατανάλωσης ... 726
11.7.2 Οι μεταβαλλόμενες χωρικότητες της κατανάλωσης: Η παγκόσμια τοπικοποίηση και η άνιση γεωγραφική ανάπτυξη του λιανικού εμπορίου ... 734

12 | Το μεταβολικό ρήγμα: Η παραγωγή και η εμπορευματοποίηση της φύσης ... 747
12.1 Γενικά ... 747
12.2 Η κλιματική αλλαγή και οι άνισες χωρικότητές της ... 751
12.3 Παραμορφωτικές-ιδεολογικές προσεγγίσεις των σχέσεων οικονομίας-φύσης ... 756
12.4 Είναι η περιβαλλοντική κρίση αξεπέραστη; ... 760
12.5 Συσσώρευση κεφαλαίου, παραγωγή και εμπορευματοποίηση της φύσης και των περιβαλλοντικών προβλημάτων ... 761

13 | Οι αντιφατικές και άνισες χωρικότητες της καπιταλιστικής ανάπτυξης ... 775
13.1 Γενικά ... 775
13.2 Εσωτερική αποικιοκρατία και άνιση ανάπτυξη ... 779
13.3 Η συνάρθρωση του καπιταλιστικού με μη καπιταλιστικούς τρόπους παραγωγής και ο διαπεριφερειακός καταμερισμός της εργασίας ... 782
13.4 Στρώματα επενδύσεων και χωρικοί καταμερισμοί της εργασίας ... 784
13.5 Κεφαλαιακή συσσώρευση και άνιση γεωγραφική ανάπτυξη ... 788
13.5.1 Η τάση προς γεωγραφική διασπορά και ομογενοποίηση των συνθηκών συσσώρευσης ... 791
13.5.2 Η τάση προς γεωγραφική διαφοροποίηση των συνθηκών συσσώρευσης και οι «χωρικές επιδιορθώσεις» ... 796
13.5.3 Η γεωγραφική συγκέντρωση έναντι της διασποράς του κεφαλαίου και η δυναμική των τοπικών κοινωνικών συμμαχιών ... 799
13.5.4 Συμπερασματικές παρατηρήσεις ... 804
13.6 Νεοφιλελευθερισμός, νέος ιμπεριαλισμός και συσσώρευση μέσω υφαρπαγής ... 805

Επιλεγόμενα: Σκέψεις/υποθέσεις για το αύριο ... 821
Βιβλιογραφία ... 829
Ελληνόγλωσση ... 829
Ξενόγλωσση ... 842

Ευρετήριο ... 885